

Àgbéyèwò Ìlò-Èdè Nínú Orin Ìbílẹ̀ Ìlọ̀rin

Hakeem Olawale

Department of Linguistics, African and European Languages

Kwara State University,

Màlété, Kwara State

Nigeria.

hakeem.olawale@kwasu.edu.ng

hakeemolawale4@gmail.com

Àsamò

Òkan pàtàkì tí kò ẹ̀ é fowó rọ̀ sẹ̀yin lára ẹ̀ka tí lítirẹ̀sò alohùn Yorùbá pín sí ní orin jẹ́. Bárákú sí ní òrò orin lánwùjọ̀ omọ̀ ẹ̀niyàn pàápàá jù lẹ̀ àwọn Yorùbá nítorí pé onírúurú ààyè ní orin tí máa ń jẹ́ jáde nínú ìgbésí-ayé wọn lójoojúmọ̀. Bí àwọn akọ̀rin àwùjọ̀ bá sí ń s̄is̄ẹ̀ onà wọn, ìjìnlẹ̀ èdè tó jinná ní wọn fi máa ń gbé e jáde tí yóò sí máa s̄afihàn bí irú àwọn akọ̀rin bèè ẹ̀ ẹ̀gbọ̀ èdè àti imò nípa àṣà àwùjọ̀ tó tí ń kọ̀rin nítorí pé ipohùn ìbílẹ̀ ẹ̀yí tí orin jẹ́ òkan pàtàkì lára wọn dà gégẹ̀ bí àwògbè tàbí dínjí tí a fi ń ríran rí àwùjọ̀. Ìlò-èdè tó jinná kò sí ẹ̀ é fowó rọ̀ sẹ̀yin kí àgbékalẹ̀ orin wònyẹn lẹ̀ rídíi jòkó dáadáa kí wọn sí lẹ̀ wu etí í gbọ̀. Nínú iṣẹ̀ yí, a ẹ̀ àgbéyèwò àti àtúpalè diẹ̀ lára àwọn onà-èdè tó s̄úyọ̀ nínú àṣàyàn orin ìbílẹ̀ Yorùbá Ìlọ̀rin bíi dàdàkúadà, bàlùù, wákà, kèngbè, senwele, kàkàkí/bènbé, Orin olómọ̀-oba Ìlọ̀rin, orin agbè àti àwọn míràn. Lára àwọn onà-èdè tí a gbéyèwò ní àwítúnwí, àfiwé, ijẹyọ̀ ẹ̀ka-èdè, àyálò-èdè àti ipa ‘Creole’ nínú orin ìbílẹ̀ Ìlọ̀rin. Iṣẹ̀ yí s̄afihàn pé iṣẹ̀ oṣoṣo tó jinná ní orin kíko àti pé àwọn onà-èdè tó máa ń s̄odo sínú wọn lóríṣíríṣí ní iṣẹ̀ tí kálukú wọn ń jẹ́ láti túdíi òkodoro nípa àṣà, iṣẹ̀ àti èdè àwùjọ̀ tí onírúurú àwọn orin nàà tí ń jáde.

Ìfààrà

Ipa pàtàkì ní orin ń kó lánwùjọ̀ omọ̀ ẹ̀niyan pàápàá jùlọ̀ nílẹ̀ Adúláwò. Oríṣíríṣí àwọn onà-èdè ló sí máa ń kúnú wọn fófófó. Kò sí fẹ̀rẹ̀ sí ohun tí Yorùbá kò ní orin tó bá a mu nínú ìgbésí-ayé wọn. Beier (1956: 23) tilẹ̀ jẹ́rìí sí ẹ̀yí nínú èrò rẹ̀ pé:

There is no occasion in Yorùbá life that is not accompanied by songs. Births, marriage, house-warming and funeral are all occasions for lyrical songs of great beauty. Everyday life is also accompanied by great deal of impromptu singing, a kind of musical thinking, in which the singer puts everything to tune which happens to pass through his head.

(Kò sí ayeyẹ kan nínú ìgbésí-ayé èyà Yorùbá tí kò ní orin tó so mó ọ̀n. Ọ̀mọ̀ bíbí, ìgbéyàwó, ìṣilẹ̀ àti ìsínkú jẹ̀ ayeyẹ̀ tí orin máa ń mú kó lárinrin. Nínú ìgbésí-ayé ojoojúmọ̀, orin máa ń jẹ̀ jáde níbẹ̀ láiròtélẹ̀, tí ó sì gba ìrònújinlẹ̀ tó péye kí àgbékalẹ̀ rẹ̀ lè létò tó móyán lóri)

Ohun tí èrò Beier òkè yíí ń fi yé wa ni pe lára ìgbé-ayé Yorùbá ni orin wà èyí tó dà gégé bí omi àti ọ̀tí tí kò ẹ̀ é yà, tí wón sì kóra wón bí òwú àwọn. Ohun tí ó wá jẹ̀ olúbori kókó-òrò pàtàkí tí a tú yébéyébé ni àgbéyèwò onírúurú onà-èdè tó sùyo nínú àṣàyàn àwọn orin ibílẹ̀ Yorùbá nílẹ̀ Ìlọ̀rin. Lákòótán, a ẹ̀ àgbéyèwò àwọn onà-èdè tó sodo sínú onírúurú àwọn orin nàà. Tíòrì imọ̀ ibàra-ẹ̀ni-gbẹ̀-pò, tíòrì ajẹmọ̀-àṣà-ibílẹ̀ àti tíòrì itànkálẹ̀ ni a ẹ̀ àkànpò wón lónibẹta láti fi ẹ̀ àtupalẹ̀ iṣẹ̀ nàà.

Kò rorùn kí oníṣẹ̀-onà kóyàn onà-èdè kéré rará tí ó bá fẹ̀ kí iṣẹ̀ ọ̀n ridii jókòó dáadáa. Onà-èdè yíí sáábà máa ń jẹ̀ àwọn oníṣẹ̀-onà lógún nítoríi pàtàkí tó jẹ̀. Bí oníṣẹ̀-onà kan bá fojú ténbélú wo ọ̀rò onà-èdè nínú iṣẹ̀ rẹ̀, bí ìgbà tí èyàn kàn sebẹ̀ àtẹ̀ lásán, tí kò níyò àti èròjà pàtàkí ni, ọ̀bẹ̀ nàà kò lè dùn rará. Màyámí ni onà èdè jẹ̀ nínú ipohùn Yorùbá. Gégé bí ọ̀pó ilé tó máa ń gbé ilé dúró ni onà èdè jẹ̀. Bí a kò bá rí igún, a ọ̀ ẹ̀bọ̀, bá ọ̀ rí àkàlà, a ọ̀ ṣorò ni ọ̀rò rẹ̀. Onà pàtàkí láti bu ẹ̀wà kún lítíréṣò alohùn Yorùbá ni onà-èdè jẹ̀. Ọ̀kòòkan àwọn ipohùn Yorùbá ló sì máa ń ní èyí tó jẹ̀ b́arakú tó máa ń h́ande jù nínú wón. Kálukú àwọn apohùn Yorùbá tàbí àwọn ònkòwé gan-an ló ní èyí tí wón máa ń tẹ̀pelè mó tí a mò wón mò. Gbogbo aáyan wónyíí nàà láti mú kí iṣẹ̀-onà nàà wuyi, kó wẹ̀yẹ̀ ni. Nínú onírúurú orin ibílẹ̀ tó jẹ̀ ti Yorùbá ní Ìlọ̀rin nàà ni àfihàn ọ̀pòlọ̀pò àwọn èdè nàà ti h́ande. Lára àwọn onà-èdè tó máa ń mú iṣẹ̀-onà jinlẹ̀ tó sì fi máa ń wu etí í gbọ̀ ni a ti rí àfiwé bíí àfiwé taàrà, àfiwé ẹ̀lẹ̀lọ̀; àwítúnwí nàà kò gbéyìn, lára èyí tó tún peka sí àwítúnwí ẹ̀lẹ̀yo ọ̀rò, àwítúnwí àkùdẹ̀ gbólóhùn àti àwítúnwí odidi ilà tàbí àwítúnwí odidi gbólóhùn. Ìyán-ròfẹ̀rẹ̀ wà lára onà-èdè, bẹ̀ẹ̀ ni ifirómòrisi, ifirómotumo, àti bẹ̀ẹ̀ bẹ̀ẹ̀ lo.

Bákàrè (2007: 89-90) mẹnụ ba diẹ̀ lára àwọn tó fún isowólò-èdè ní oriki, lára àwọn tí a ti rí Warren (1949), Riffaterre (1959), Humes (1960) àti àwọn m̀iràn bẹ̀ẹ̀. Ohun tí Riffaterre (1959) so nínú èrò tirẹ̀ ni pé isowólò-èdè jẹ̀ gégé bí itenunmọ̀ bí àfikún tí a fi kún èrò tàbí làbàrè lásán tí ó sì hàn nínú ètò èdè tí a ń fò, láikóba itumọ̀ rẹ̀. Ohun tí èrò rẹ̀ yíí fi ń yé wa ni bí onà èdè tàbí isowólò-èdè ẹ̀ jẹ̀ pàtàkí tó máa ń tú àsírí ohun tó wà lódò ikùn apohùn jáde. Ó fi yé

wa pé èròjà tí a fi n ́ se iṣẹ́-ona lójò tó fi máa n ́ dùn ún gbó sí i ni ona èdè èyí tó sí sòro láti fowó ró séyìn. Nínú èrò tirè náà, Òpéfèyítímí (1997: 52-118) fi rinlẹ̀ pé iṣẹ́ tí èdè ewi n ́ se yàtò sí èdè ojoojúmọ́ tí a n ́ sọ. Ó ní iṣẹ́ tí èdè ewi máa n ́ se ni kó gbé ọ̀rọ̀ inú èdè hàn kojáa bí a se lérò rẹ̀, àti láti tí í síwájú. Ó wá tóka sí iṣẹ́ Mukarovsky tó sọ pé: “The function of poetic language consists in the maximum foregrounding of the utterances”. Sókí ohun tí èyí tùmọ́ sí ni wí pé ohun tó máa n ́ jẹ èdè ewi lógún jùlọ̀ ni ìgbòrọ̀ síwájú tàbí ìtiròsíwájú. Ìyàtò gédégédé sí wá láàrin èdè ewi àti èdè ojoojúmọ́ tó tí di b́arakú tí a b́a n ́ sòro lásán. Sùgbón ilàna ìgbòròsíwaju yíi ni ona tí a n ́ gbà lo èdè nínú ewi tàbí ipohùn láti gbé èrò àti ilò àwọn ọ̀rọ̀ kan síwájú. Hornby 2000: 435 sọ ní tirè pé:

Figurative language is used in a way that is different from usual meaning in order to create a particular mental image.

(Ona-èdè ni a máa n ́ lò lónà tó yàtò sí gbẹ̀rẹ̀fu láti lẹ̀ fi yàwòran ojú inú kan ní pàtò)

Ohun tí Hornby náà n ́ sọ ni pé ilò ona-èdè máa n ́ mú kí iṣẹ́ jinlẹ̀ sí i ju itumọ́ eréfèé lásán lọ. Nínú Preminger (1974), Thomas Grey náà sọ nínú èrò tirè pé “The language of the age is not the language of the poetry. Our poetry has a language peculiar to itself”. (Èdè tí a n ́ sọ lójoojúmọ́ yàtò sí èdè ewi. Ewi wa ní èdè tirè lótò gedegbe). Gbogbo àwọn nnkan wònyíi ló máa n ́ mú kí orin dùn létí tàbí kí ewi rinlẹ̀ dòdòdò sí i. Prashant (2012) náà fi èrò rẹ̀ nípa ohun tí ona-èdè jẹ hàn nígbà tí òun náà sọ pé:

Literary devices are the art and soul of every expression. These devices breathe life in words which are common to all forms of a language whether it is in a narrative, story-telling, drama, journalistic writing or poetry.

(Ona èdè ni a lẹ̀ pé ní ọ̀kàn àti ẹ̀mí ìgbérojade tàbí àlàyé. Àwọn ona yíi n ́ fẹ̀ ẹ̀mí sí àwọn ọ̀rọ̀ tí wọn jẹ káriayé sí àwọn ipèdè yálá aláláyé ni, itàn kíkọ, eré oníṣe, kíkọ jónà tàbí àwọn oníṣe iròyin tàbí ewi).

Ohun tí Prashant náà n ́ fidí rẹ̀ múlẹ̀ náà ni bí ona-èdè se se pàtàkì tó, tí ó sí máa n ́ fi itumọ́ àti èwà inú iṣẹ́-ona hàn sí i. Ó pé ona èdè ní ọ̀kàn àti ẹ̀mí nínú ìgbèrò eni jáde yálá ní ipohùn tàbí kíkọ sílẹ̀. Lákòótán, onírúurú àwọn ona-èdè tó máa n ́ mú kí iṣẹ́-ona tàbí ipohùn èyí tí orin wá nínú wọn náà ló farahàn lólókan-ò-jòkan nínú àwọn onírúurú orin ìbílẹ̀ Yorùbá tó jẹ tí Ìlòrin tí iṣẹ́ iwádíi yíi dálé lóri.

Àwítúnwí

Òkan pàtàkì nínú ọ̀nà-èdè inú lítírésò ni àwítúnwí jé. A fèrèè lè pè é ní káriáyé fún gbogbo àwọn lítírésò alohùn Yorùbá nítorí i bó ẹ̀ ẹ̀ maa n jeyo nihin-ín-lòhùn-ún nínú àwọn ipohùn tí ó wà lánwùjọ Yorùbá. Àwọn apohùn Yorùbá ka àwítúnwí sí pàtàkì púpò nítorí pé ó maa n wúlò fún wọn láti ẹ̀ ẹ̀ itenunmó, láti ẹ̀ ẹ̀ kókó tí wọn fẹ́ kí olùgbó wọn kọbiara sí. Olátúnjì (1984: 17) sọ pé “One general feature of Yorùbá oral poetry is repetition”. (Òkan lára àbùdá káriáyé tó wọ̀pọ̀ nínú ewi/ipohùn Yorùbá ni àwítúnwí jé). Ohun tí èyí n tọka sí ni wí pé bàbàrà ni ọ̀rọ̀ àwítúnwí nínú ewi, orin tàbí ipohùn Yorùbá lapaṣọ̀.

Olátúnjì (1984: 17-25) yìi kan nàà ló tẹ̀ṣiwájú lóri àlàyé nípa àwítúnwí nígbà tó tún sọ pé:

Repetition can be lexico-structural, lexical or semantic, lexico-structural repetition is either full or partial. Full repetition involves the repetition of a sentence structure as well as of all the lexical items occurring in it.

(Àwítúnwí lè jé ti ihun gbólóhùn, ẹ̀lẹ̀yọ̀ ọ̀rọ̀, àti àwítúnwí itumò. Àwítúnwí ihun gbólóhùn lè jé odidi tàbí akùdẹ̀ gbólóhùn. Àwítúnwí odidi gbólóhùn ni a ti maa n rí ẹ̀ ẹ̀ àwítúnwí odidi gbólóhùn pẹ̀lú gbogbo àwọn ẹ̀yọ̀ ọ̀rọ̀ tó wà nínú gbólóhùn nàà).

Ohun tí èrò Olátúnjì yìi fi n yé wa nàà ni bí àwítúnwí ẹ̀ ẹ̀ pàtàkì tó nínú ipohùn Yorùbá tí iyán rẹ̀ kò sí ẹ̀ ẹ̀ kó kéré rará. Ó le wáà jé ẹ̀lẹ̀yọ̀-ọ̀rọ̀, akùdẹ̀ gbólóhùn, tàbí àwítúnwí odidi gbólóhùn. Nínú gbogbo ipohùn tí a bá ti bá àwítúnwí wàyí ọ̀, ó ẹ̀ ẹ̀ maa n ẹ̀ ẹ̀ àfàyo kókó tí akéwí bá fẹ́ kí ó hánde ni. Ẹ̀ Ẹ̀ Yorùbá bọ̀ wọn ní “tí Alágbẹ̀dẹ̀ bá n lu irin lójú kan nàà, ó fẹ́ kí ibẹ̀ lapaṣẹ̀ ni.

Nínú èrò tirẹ̀ nàà, ohun tí Ọ̀pẹ̀fẹ̀yítimí (1997: 94) sọ nípa àwítúnwí ni pé: “Àwítúnwí ni irúfẹ̀ ọ̀nà-èdè kan nínú èyí tí a ti n tún fónimù, sílẹ̀bù ọ̀rọ̀, odidi ọ̀rọ̀, akùdẹ̀ gbólóhùn tàbí odidi gbólóhùn wí nínú afọ̀.”

Ó wá tún fi èrò rẹ̀ rinlẹ̀ síi láti jé kí á mọ̀ pé gégé bí epo ni ọ̀rọ̀ àwítúnwí, èyí tó maa n rin ká gbogbo inú ewi. Ó ní a lè bá a nínú ọ̀rọ̀ geere pẹ̀lú. Lára àwọn àwítúnwí tó farahàn nínú onírúurú orin ibilẹ̀ Yorùbá Ilọrin tí a yẹ̀wò niwònyíi.

Àwítúnwí Odidi Gbólóhùn

Lára aṣẹ̀rẹ̀ àwítúnwí odidi ilà ní èyí tó hánde nínú orin Odòlayé Àrẹ̀mú (E ẹ̀ ẹ̀ fáyé) níbi tó ti sọ pé:

Ayé ọ̀hún fẹ̀lẹ̀ fẹ̀lẹ̀
 Ayé fẹ̀ẹ̀ẹ̀ lè lu kanraa wọn
 Ayé fẹ̀lẹ̀ fẹ̀lẹ̀

Ayé fẹ̀ẹ́ẹ̀ lè lu kanraa wọn. (Orin Dàdàkúàdà Odòlaye Àrẹ̀mú *E sààlò fáyé*)

Nínú àyọ̀lò orin òkè yìí, ẹ̀mẹ̀jì ọ̀tòtò ni ọ̀kọ̀rin yìí sàtúnwí, ayé fẹ̀lé fẹ̀lé ayé fẹ̀ẹ́ẹ̀ lè lu kanraa wọn”. Lẹ̀yìn-in wí pé ó ẹ̀ àwítúnwí yìí láti ẹ̀sẹ̀ àtẹ̀numọ́ kí a lè mò bí ayé ẹ̀ fẹ̀lé tó àyọ̀lò náà tún ẹ̀sẹ̀ ifòrọ̀yàwòrán ojú inú nítorí pé ó fi ayé tó tóbi tó báyii wé ohun tó fẹ̀lé débi wí pé ó fẹ̀rẹ́ẹ̀ lè lu kanraa wọn. Àkíyèsí tí a ẹ̀ níbí yìí ni wí pé lẹ̀yìn tí a bá fọ́jú wò ó pé kí a ẹ̀ jẹ́jẹ́ nítorí ayé tó fẹ̀lé, a tún lè fọ́jú igbàlódé òní wò ó nípa ẹ̀rọ ayélujara tí ayé ti lu jára wọn, nibi ti èyàn ti lè máa wo ohun tí àwọn mìíràn n ẹ̀ lápá ibòmìrán nítorí íntánẹ̀tì (itàkùn àgbáyé) àti ẹ̀rọ ayára-bí-àṣá lápapọ̀.

Lára àwọn àwítúnwí odidi ilà tàbí odidi gbólóhùn èyí tó hàn nínú orin “Abòdé Amẹ̀ríkà” tí Jáígbadé kọ ló ti sọ pé:

Bẹ̀ẹ̀ lẹ̀mi n ẹ̀ sẹ̀ lódò ọ̀kọ̀ tẹ̀mi

Bẹ̀ẹ̀ lẹ̀mi n ẹ̀ sẹ̀ lódò ọ̀kọ̀ tẹ̀mi. (Orin Dàdàkúàdà Jáígbadé Àlàó, Àbòdé Amẹ̀ríka)

Olórin yìí ẹ̀ àwítúnwí lókè yìí láti jé kí a mọ́ bó ẹ̀ máa n ẹ̀ sẹ̀ lódò ẹ̀ni tó fẹ̀ràn rẹ̀. ‘Ọ̀kọ̀’ tó lò ní òkè yìí kí i ẹ̀ ọ̀kọ̀lóbínrín nínú ilé, sùgbón ara èdè àdúgbò tí àwọn Ìlorin tó jẹ́ olórin sáábà máa n lò fún àwọn tó bá máa n nàwó fún wọn dáadáa ni.

Nítorí àtẹ̀numọ́ ohun ti akọ̀rin fẹ́ kí ó jinlẹ́ lókàn olùgbọ́ rẹ̀, ọ̀rọ̀ àwítúnwí wópọ̀ nínú orin Kẹ̀ngbẹ̀ pàápàá jù lọ àwítúnwí odidi gbólóhùn. A rí oríṣíríṣí aṣẹ̀rẹ̀ yìí nínú orin Kẹ̀ngbẹ̀ Ramat Lawal *Olówó Iyí Ilú* wa tó lọ báwọ̀nyí pé:

- (1) Níre níre sá n tataare o o
Níre níre sá n tataare
Ládun ládun sá n tìrèkè o o
Káyé wa dún kò joyin lọ.
- (2) Igi owó so lẹ̀nkùlẹ̀ wá o o
Igi owó so lẹ̀nkùlẹ̀ wa
Odoḡdún làwa n garáfá o o.
Ta bá dé làwa n sinmọ́ wa...
- (3) Ìran Tápà ní n fẹ̀jìbo ò ò
Ìran Tapa ní n fẹ̀jìbo o o.
Ìran Fúlàni n fọ̀ yẹ̀rọ̀ o o
Ìran Tápà ní n fẹ̀jìbó.
- (4) Mo délé mo béépo rẹ̀rẹ̀ o
Mo délé mo béépo rẹ̀rẹ̀
Mo ní kí la ó fepo se o o
Wọn lál’Álàkẹ̀ dìyàwó o o.

- Kórí ma sèyí làsemọ
 (5) Tàkúté ọlómọ la n de o o
 Tàkúté ọlómọ là n de.
 K'Ọlọrun jéyàwò ọ kẹsẹ bọ ọ o o
 Kó bí méfà leẹkan soşo.

Tí a bá wá kiyèsí àpẹẹrẹ orin kèngbè marààrún òkè wònyí, a ó şàkiyèsí wí pé gbogbo ilà méjì méjì àkókó wón ló n jé àwítúnwí odidi gbólóhùn. Gbogbo ète wònyí láti şe àtenumọ ohun tó fẹ ki àwọn olùgbó rè mò ni. Níbi àpẹẹrẹ àkókó tó ti so pé 'nìre nìre ni ti ataare, ó n şàdùrà fúnra rè ní. Níbi àpẹẹrẹ eḷẹkẹjì tó ti şe, àtúnwí "Igi owó so lénkùlè wa, ó n jé kí a mò wí pé olówó tabua ni àwọn débi pé ó tún fi àşodùn kún un pé ó n so lèyinkùlè àwọn. Ó si kádií rè pé ọdọdún làwọn n gun Àràfà nílúú Mèkà; tí àwọn bá dé làwọn n sin omọ àwọn fọkọ. Èyí nàà n tọka sí ilú Ìlọrin gégé bí ilú tí èsin Ìsiláàmù ti gbilè, nítorí wí pé àwọn Mùsùlùmí ló máa n lọ sí ilú Mèkà láti gun Àràfà lódoḡdún.

Tí a bá kiyèsí àpẹẹrẹ keta nàà tí ilà méjì àkókó şe àtúnwí "Iran Tápà ní n fejibo", ó n şàlàyé isenupè òrò àwọn Tápà tó jé àra èyà tó wà ní Ìlọrin lónií-in, ó wá tún so pé: "Iran Fúlàní ní n fọ yèrọ". Èyí nàà n tọka sí isenupè òrò àwọn Fúlàní Ìlọrin ni. Nínú àpẹẹrẹ kẹrin nàà èwè níbi tó ti şàtúnwí "Mo délé mọ bẹpo rere" lèèmejì, ète láti jé kí a mò pé ináwó reṣete n lọ lówó ni ó fi bá epo reṣereṣe nilè. Iyẹn ni pé wón n şe igbéyàwó Àlàké. Ní iparí àwọn àpẹẹrẹ wònyí tó jé àpẹẹrẹ karùn-ún, níbè ló ti şe àwítúnwí "tàkúté ọlómọ là n de lèèmejì" nítorí ète àti jé kí o yé wa pé igbéyàwó làwọn n şe lówó lówó, ọkan lára orò igbéyàwó nàà si ni orin Kèngbè tí àwọn n kọ. Ó wa fàdúà kádií re pé kí Ọlọrun jé kí iyàwó ó kesẹ bọ ọ; iyẹn ni pé kí Ọlọrun jé kí orí iyàwó nàà soṣe kó tètè bímọ nítorí pé omọ ni èrè igbéyàwó. Gégé bí ifòròparokò ni gbólóhùn yẹn pèlú.

Ríkísí ò ràn wá o
 Ríkísí o ràn wá o
 Ewé tí ẹ já bàjé o o o
 Ewé tí ẹ já bàjé o o

Nínú àpẹẹrẹ òkè yí, a rí i pé ilà kínní àti ikejì jé àwítúnwí odidi gbólóhùn níbi tí akọrin kèngbè nàà ti n tọka sí i nínú orin rè wí pé 'rikísí' tí àwọn kan n şe kò ran àwọn, èyí tó tùmọ sí wí pé òrò èyìn, iwà ibàjé àti ètekeṣe tí àwọn kan bá n şe kò lè tu irun kankan lára àwọn. Wón tilẹ máa n dá àşà kan ní ilú Ìlọrin pé: "a bímọ n'Ìlọrin, wón lákọ-n-bábo? Èwo ni yóò dàgbà tí kò ní i şe rikísí". Nítorí nàà, òrò nípa rikísí şíşe jé ohun ti wón máa fi n şefè láti şe yèyè ní Ìlọrin. Kó má tilẹ lọ jé òrò èfè yí ló lódií pọ tí wón fi máa tún n pe àwọn Ìlọrin ní "Ìlọrin mèsù jàmbá". Gbogbo èyí tó wù kó jé, iwádií fi hàn pé

ogbón yí wọn nínú po ní Ìlọ̀rin, bí wọn sì ti mọ ogbón àyíníkẹ nàà ní wọn mọ tí àyínipadà. Ní ilà kẹta àti ilà kẹrin àyọ̀lò orin òkẹ̀ yìí b́ákan nàà ni a ti rí i tí olórin yẹn n ẹ̀ ẹ̀ àtẹ̀numọ̀ wí pé ewé ti àwọn ọ̀tá tó n ẹ̀ rikísí àwọn já ti bàjẹ̀. Gbogbo àwítúnwí wònyí n ẹ̀ ẹ̀ àtẹ̀numọ̀ ohun tí akọ̀rin fẹ̀ fídí rẹ̀ múlẹ̀ ni.

Àwítúnwí Akùdẹ̀ Gbólóhùn

Nínú orin Dàdàkúàdà Àrẹ̀mú Ọ̀sẹ̀ ni a tún ti rí àpẹ̀rẹ̀ àwítúnwí akùdẹ̀ gbólóhùn tó lo báyií pé:

Èmíà wa tóní, ẹ̀ ẹ̀ mọ̀ wí pé gààrù Ọ̀ba ni
 Èmíà wa tóní, ẹ̀ ẹ̀ mọ̀ wí pé ọ̀lájú Ọ̀ba ni
 Èmíà wa tóní, ẹ̀ ẹ̀ mọ̀ wí pé Amòfin Ọ̀ba ni
 (Orin dàdàkúàdà Orin Dàdàkúàdà, Àrẹ̀mu Ọ̀sẹ̀)

Nínú àyọ̀lò òkẹ̀ yìí, a rí àwítúnwí akùdẹ̀ gbólóhùn ní ẹ̀mẹ̀ta níbi tí ọ̀kọ̀rin tí n sọ pé: “Èmíà wa tóní, ẹ̀ ẹ̀ mọ̀ wí pé...”

Gbogbo ogbón àwítúnwí tí ọ̀kọ̀rin yìí n ẹ̀ ẹ̀ nàà ni láti sàtẹ̀numọ̀ bí ọ̀ba Ìlọ̀rin ẹ̀ jẹ̀, àti bí ipò rẹ̀ ẹ̀ wàyàmi tó. Ó wá n parí àwọn akùdẹ̀ gbólóhùn nàà pẹ̀lúu gààrù, ọ̀lájú àti amòfin. O fẹ̀ ká mọ̀ pé ọ̀ba nílá ni ọ̀ba Ìlọ̀rin ló fi pé è ni gààrù, bí-o-tilẹ̀-jẹ̀ pé èdè àdúgbò Ìlọ̀rin ló mú kí wọn pe ọ̀ba nàà ní gààrù. Gààrú nínú èdè àdúgbò Ìlọ̀rin ni nńkan tó tóbi tàbí tó ga tí kò láfiwé, sùgbón nínú Yorùbá àjùmòlò, gààrù tùmọ̀ sí ikójááyè àti igbéraga. Ó tún wa sọ pé ọ̀lájú àti Amòfin ni ọ̀ba nàà nínú àwítúnwí rẹ̀. Gbogbo ète yìí nàà, láti jẹ̀ kí a mọ̀ bí ọ̀ba Ìlọ̀rin ẹ̀ tóbi tó nàà ni.

Lára àwọn àwítúnwí akùdẹ̀ gbólóhùn ni a ti tún rí àwọn àpẹ̀rẹ̀ b́í:

O donílẹ̀ tuntun un un
 Aláṣàkẹ̀ donílẹ̀ tuntun
 Àmuyagan o

O dolókó tuntun un un
 Aláṣàkẹ̀ dolókó tuntun
 Àmúyangàn
 (Orin Kẹ̀ngbẹ̀ Ramat Lawal, *Agboolé Ọ̀ba Ìlọ̀rin*)

Tí a bá wo àwọn àpẹ̀rẹ̀ méjì òkẹ̀ wònyí, àwítúnwí akùdẹ̀ gbólóhùn ló ẹ̀lẹ̀ ní ilà kinní àti ilà kejì. Ní ilà ikinní àti ikejì àpẹ̀rẹ̀ àkókó ni a ti rí àwítúnwí ‘donílẹ̀ tuntun’ tó n ẹ̀ ẹ̀ àfihàn pé iyáwó yóò kúrò nílẹ̀ bàbá rẹ̀ tí yóò sì lo sí ilẹ̀ tuntun ní ilẹ̀ ọ̀kọ̀ rẹ̀. Ní àpẹ̀rẹ̀ kejì èwè ni a tún ti rí akùdẹ̀ gbólóhùn “dolókó

tuntun” èyí tó sàfihàn pé ó n lẹ sí ilé ọkọ tuntun tí yòò máa wọlé tọ ọ ní ilàná ètò gégé bí lóko-láya. Èyí mú ilàná èfẹ lówó sùgbón bí ọrò se rí ni wọn n fi orin gbé jáde lónà àwàdà yẹn. Kò sí bí obinrin yóò se lẹ sí ilé ọkọ tí a kò ní í retii kí ọkọ rẹ súnmo ọn, kí oyún lè dé, kí wọn sì bímọ.

Àfiwé

Lára àwọn onà-èdè tó tún se pàtàkì nínú ipohùn Yorùbá ni àfiwé. Òun náà jẹ onà tí apohùn fi máa n bu ewà kún isẹ-onà rẹ. Ó hàn nínú Olátúnjì (1984: 51-54) pé bí àfiwé tààrà se wà, náà ni a ní àfiwé èlẹlọ. Tí a bá n sòrò nípa àfiwé tààrà, iye ni igbà tí a bá n fi nńkan méjì tó jọra wọn wé ara wọn láti lè fi ikeji yẹn hàn gégé bí tákókó náà. A sì máa n sáábà lo ‘bí’ tàbí ‘bíi’ láti fi nńkan méjì wé ara wọn nígbà tí a bá n sàmúlò àfiwé tààrà. Àfiwé èlẹlọ ní tirẹ jẹ èyí tí a máa n gbé àwòrán nńkan kan wo èkejì. Iye ni pé a ó so pé nńkan yẹn gan-an ni èkejì yẹn. Ògúnymí (1998: 56) tọka sí i wí pé àfiwé ni kí onísẹ onà fi nńkan méjì wé ara wọn yálà wón jọra wọn nípa iwà, àwò, isẹ àti irisí. Ó ni ó máa n ní idí àbájọ tí ilò àfiwé fi máa n wáyé. Lákòótán, ohun ti èyí n tọka sí ni wí pé isàfiwé nńkan méjì láti jẹ kí ohun tí a n sọ ní itumọ ijìnlẹ ló máa n bí ká fi nńkan méjì wéra wọn yálà àfiwé tààrà tó lo sà-n-án tàbí àfiwé èlẹlọ tí kò lo geerege. À ó yẹ méjèjè wò pèlú àpeṣe.

Àfiwé Tààrà

Gégé bí èrò Olátúnjì (1984: 53), ó tún sàdáyánrí nípa àfiwé tààrà nígbà tó so pé: “A simile is an overt comparison. It describes one object as being similar to another. In Yorùbá language, a simile is always marked by ‘bí’ (like)”. (Àfiwé tààrà jẹ isàfiwé nńkan méjì lónà tí kò rújú rará. Ó máa n sàpèjúwe nńkan láti fi sàfiwé, tàbí àfijọ rẹ tàbí láti fi se déédé pèlú nńkan miiran ni. Nínú èdè Yorùbá, ‘bí’ ni a máa n lò láti sàmi àfiwé tààrà). Orisii àwọn àpeṣe àfiwé tààrà ló lo báwonyí pé:

Ègùn o o o

N ó b’Ègùn rebú ọ jàre

Ègùn bọlójó bí abéré

Bí ọ bá soḡe tán, kò le dide.

Ìyá Sùlè roro bí epo egbèje (Olómọ-oba, *Sadia Èjìdè*)

Èyí n tọka sí iran Fúlání wí pé wọn máa n pupa láwò. Isàmúlò ‘bí’ tó n sàfihàn àfiwé tààrà ló jẹ yo wònyẹn.

Nínú àpeṣe orin Olómọ-oba Ilorin òkè yíi, ọkọrin náà fi àwọn iran Ègùn wé abéré nígbà tó so pé: “Ègùn bọlójó bí abéré” nípa ilàná àfiwé tààrà. Nínú

àyọlò òkè náà ni a tún ti rí ibi tó ti fi Ìyá Súlè kan wé epo egbèje nígbà tó sọ pé “Ìyá Súlè roro **bí** epo egbèje”. Ìtumò ẹyí ni pé iran Fúlání ni Ìyá Súlè tó jẹ ọba tí wón n kì náà tí wón sì máa n jẹ èyàn pupa tí wón máa n pón bí epo. Ìlànà àfiwé tààrà ni ọkọrin yí ló láti gbé èrò rẹ kalẹ.

Ọkúnrin jánín jánín ò,

Bí ọrẹ ọsúnún (Orin dàdàkúàdà Kólá Olóoru, *Orí mi kọ má padà léyìn mi*)

Àpeṣere òkè yíi náà n fi ọkúnrin kan tẹ́éré hàn, ẹni tí kò sanra rára. Ó fi we ‘Ọsúnún ti kíi sanra.

Sàràkí jẹ wọn ọ gàn ọ

Ìran baba wọn ní í ganni

Àwọn benu hàn hàn hàn

Bí atégùn gbé páànù.

Àwọn benu bọbọbọ

Bíi Sàrá yowó orí l’òkè ọyì. (Orin dàdàkúàdà Àrẹ̀mú Ọ̀sẹ̀, *E má wulẹ̀ Jan-pata mọ*)

Ohun tí ọkọrin yíi n gbiyànjú láti sọ ni pé àwọn olóšẹ̀lú máa n pẹ̀gàn ara wọn kí wón lè jèrè ọkàn àwọn èyàn sódò ara wọn. Ọkọrin yíi wá n forin sègbè fún Sàràkí tó jẹ olóšẹ̀lú pàtàkì ní Ìlọrin àti gbogbo agbègbè rẹ pátapáta. Ó wá fi ẹnu àwọn ọ̀tá Sàràkí wé bí igbà tí atégùn gbé páànù àti bi igbà ti Sàrá bá n yowó orí ni Ọ̀kè Ọ̀yì tó jẹ ilú kan pàtàkì nítòsì Ìlọrin. Ìlànà àfiwé tààrà ló fi gbé èrò rẹ yíi kalẹ.

Bòmọ bá jọ baba kọ lẹbi

Bùràímọ̀ Ìṣọ̀lá jọ baba rẹ bí imumu

(Orin dàdàkúàdà Jáígbadé Àlàó, *E jẹ ká fayé se rere*).

Abiṣoore kọ̀lọ̀bọ kọ̀lọ̀bọ

Bí ẹ n hẹgbín nǵbó

Ọmọ Mèmúdù l’Óníyangí (Orin dàdàkúàdà Jáígbadé Àlàó, Àbòdè Amérikà)

Tí a bá wo gbogbo àwọn àpeṣere òkè yí, a ó rí pé àfiwé tààrà ní wón nítorí iṣàmúlò wúnrèn ‘bí’.

Àfiwé Èlẹ̀lọ̀

Olátúnjì (1984: 51) sọ pé:

In a metaphor, an object, action, or situation is described in a terminology proper to another. There are several examples of metaphorical use of language in Yorùbá oral poetry.

(Àfiwé èlélòò ni kí a gbé ìṣesí, ihùwàsí nnkan kan wọ òmíràn bí ẹni pé òhun gan-an ni. Oríṣíríṣi ni àpẹrẹ ilò àfiwé èlélòò nínú ipohùn ewi Yorùbá).

Nínú orin bàlùú Alápata ẹja tó pe àkọlé rẹ ní “Ilú le pípò”, a rí ijẹyọ àfiwé èlélòò nínú orin rẹ tó lo báyii pé:

Ó wá dológinní
 Ín wá n tọ pará kii...
 Ó tún wá di lílí
 Kátá n ká rí ọnú (Orin Bálúú: *Alápata Ẹja*)

Nínú orin òkè yii, ó fi obinrin tí àlè wá ọkọ rẹ wá wé ológinní/Olóngbò nílànà àfiwé èlélòò. Ó ní ó dológinní, tó n tọ pará kiiri. Ó tún sọ pé ó di lílí tó n ká rí ọnú, nítorí pé àlè wá ọkọ rẹ wálé. Ó pe obinrin náà ní ológinní àti lílí. Ó gbé ìṣesí àwọn ẹranko wọnyẹn wọ obinrin náà, láti jẹ kí a rí bí obinrin náà ẹ n ẹ nígbà tí ipènjá náà wọlé tọ ó. Ológinní máa n yó kélékélé ti èniyàn kò ní fura pé ó n bọ. Lílí ní tirẹ náà máa n ká orí sínú tí nnkan bá kàn àn ni.

Ìjẹyọ Ẹka-èdè Àdúgbò Ìlọrin

Lóòótọ, èdè Yorùbá ni wọn n sọ ní ilú Ìlọrin àti agbègbè rẹ bó ti jẹ pé ọpọ ẹyà bíi Fúlání, Tápà, Hausa, Bèribèri, Kànniké, Núpé, Kéńbèri, Kànúri, Gògòbíri àti àwọn ẹyà miíràn bèẹ ni wọn ti jẹ ọmọ Ìlọrin lónií-ín. Ewé ti pé lára oşẹ, ó si ti di oşẹ. Ara idí yii náà ló fà á tó fi jẹ pé iran àwọn Fúlání láti Sókótó tí wọn jẹ àrómọdọmọ Séejúhù Álímì ló n jẹ Ọba Ìlọrin lẹyìn tí wọn ti fi ogun réyìn Àfọnjá tán (L.A.K. 1994). Gbogbo àwọn tí ipilẹ wọn jẹ Fúlání yii náà ló n jẹ oríki Àlàbí Ọpó, Ìṣòlá Ọpó lónií-ín èyí tó fi hàn pé a n kì wọn sí oríki-orílẹ Ọpómúléró. Láti ara ibagbèpò, ifararora, ẹsìn şise, orò-ajé, èdè síşọ àti ọpòlọpò ohun tó lè şuyọ láti ara ibágbèpò èdá náà ló bí ohun tí a lè pé ní ẹka èdè Yorùbá ní Ìlọrin. Bó tilẹ jẹ pé ẹka èdè Yorùbá fara pé Yorùbá àjùmòlò dáadáa, síbẹ síbẹ ti ọmọ bíbí Ìlọrin bá n sọ èdè Yorùbá, èyàn yóò mò wí pé èdè Ìlọrin ni láti ara àdálú-àşà àti èdè tó ti şatúnro ònà tí wọn n gbà sòrò.

Nínú orin Dádàkúádá Àrẹmú Ọsẹ (Àrẹmú Gbàwọdù) ni a tí rí àpẹrẹ kan tó lo báyii pé:

Kò síbí tọ gbẹga àferí ọdán
 Kò síbí tọ gbògèdè àfodò.

O wá terí Lóyà
 O bọ s'Ádájó
 O terí Adájó
 O bọ sérí ọba

Nínú àpẹẹrẹ àkókó òkè yìí tó bá ẹ Yorùbá àjùmòlò ni 'tó' àti 'àforí' ló yẹ kó wa ni ilà àkókó, èdè Ìlṣorin ló sọ wọn di 'tó' àti 'àferí'. Ní ilà kejì èwẹ, 'tó' náà ló di 'tó' nínú èdè Yorùbá ti Ìlṣorin. Nínú àpẹẹrẹ kejì náà èwẹ; ní ilà àkókó, ikẹta àti ikẹrin, 'torí' àti sóri' nínú Yorùbá àjùmòlò ló yírapadà di 'terí' àti 'séri' ní Yorùbá Ìlṣorin.

Nínú orin Oyè Jáígbadé Àlào ni a tún ti rí àpẹẹrẹ èdè àdúgbò Ìlṣorin kan tó lẹ bá yí pé:

In tí n ẹṣu ọbẹ ló yé
 In tí n ẹ̀gbògbò iyáwó,
 Ọkọ rẹ ló mọ (Orin dàdàkúàdà Jáígbadé Àlào *Orin Oyè*)

Tó bá ẹ pé Yorùbá àjùmòlò ni, bó ẹ yẹ kó jẹ ni

Ohun tó n ẹṣu, ọbẹ ló yé
 Ohun tó n ẹ̀gbògbò iyáwó,
 Ọkọ rẹ ló mọ

Nínú orin Oyè yìí kan náà ni a ti rí ibi tí ọkọrin ti sọ pé

Babátúndé ñkọ eléřire

Olóřire lo yírapadà di eléřire nínú àpẹẹrẹ òkè yìí. Ìtókasi èdè Ìlṣorin náà hàn lẹpẹlẹpẹ nínú orin bálúu Àlapata Eja níbi tó ti sọ pé :

* Ará Erílẹ̀
 * Irú ọrẹ wo ni a ni
 * In tọ le yóó dẹ èyàn wa (Orin Bálúu Alápatà Eja, Ìlú Le Púpọ̀)

Nínú àpẹẹrẹ èdè Ìlṣorin tó farahàn lókè yìí, tó bá jẹ Yorùbá àjùmòlò ni, àpẹẹrẹ àkókó yẹ kó jẹ: "Ará Orílẹ̀" nítorí pé agbẹgbẹ Orílẹ̀ ní ilú Èkó ló n forin tọka sí. Àpẹẹrẹ kejì yẹn yẹ kó jẹ "irú ọrẹ wo nù-un" tàbí "irú ọrẹ wo niyẹn". Èdè Ìlṣorin tó sọ ló jẹ kó pé é bó ẹ pé é. Níbi àpẹẹrẹ kẹta èwẹ, bó ẹ yẹ kó jẹ nínú Yorùbá àjùmòlò ni "Ohun tó le yóó dẹ èyàn wa". "Ohun" ló di 'in', nígbà tí 'yóó' yíra padà di 'yóó' nínú èdè àdúgbò Ìlṣorin.

Nínú orin Wáká Àláájà Rukayat Báatímolúwasí tó pe àkólé rè ni “Sèmíhá Bàsírà”, a rí oríshíríshì ijeyọ èdè àdúgbò Ìlorin èyí tí àpẹẹrẹ rè lọ báyíí:

1. Ín tí n bọlá bọ látojọ tọ pé
2. Kọ mèè d’Àlìjànnú àbènlé èdá Rè
3. Olọrun tọ dá wa
4. Mee bọkọ Sárátù mi
5. Ni mo pè bẹẹ

Tí a bá wo àwọn àpẹẹrẹ èdè Ìlorin tó farahàn nínú orin Wáká Àláájà Báatímolúwasí yíí, tó bá ẹe nínú èdè Yorùbá àjùmòlò ni, àpẹẹrẹ àkókó yẹ kó jẹ.

Ó tí n bọlá bọ látojọ tọ pé.

‘O’ tó dí ‘in’ yíí n tọka sí Olọrun Oba Elédùmarè, nígbà tí ‘tó’, inú Yorùbá àjùmòlò náà yírapadà di ‘tó’ nínú èdè àdúgbò Ìlorin.

Nínú àpẹẹrẹ kejì yẹn ẹwẹ, nínú èdè Yorùbá àjùmòlò, bó ẹe yẹ kó jẹ ni “kò tíí d’Àlìjànnú àbèlèntàsè èdá Rè. ‘Kò tíí’ ló di ‘kọ mèè’ nígbà tó ẹe pé àbèlèntàsè nínú èdè Yorùbá àjùmòlò jẹ ọrọ tí wọn máa n lo àbènlé fún ní Ìlorin. Tí a bá kíyèsì àpẹẹrẹ kẹta náà, “Olọrun tó da wa” ló yírapadà di “Olọrun tọ dá wa”. Ní ipari àpẹẹrẹ yẹn tó jẹ àpẹẹrẹ kẹrin. “Mo sebi ọkọ Saratu mi, ni mo pè bẹẹ” ló yírapadà nínú èdè àdúgbò Ìlorin tó sì di: Mee bọkọ Sárátù mi, ni mo pè bẹẹ. Àpẹẹrẹ miiran ni:

Níbi tẹẹ ti mọ wí pé àgbẹ lọba
 Mo sùn mọ jaarun’pá
 Olúwaarẹ rí nńkan jẹ ni
 Inú mi kún, mọ fẹẹ lọ lèé sẹbẹrẹ
 Ọ dámi lójú pé ọwọ ayo ni
 Ebi éé rálejò lójú
 Àşìpa òwe ni
 Bónlé náà ọ bá jẹun sùn yọọ họra
 (Orin dàdàkùuàdà Kólá Olooru, *Orí mi Kọ má padè lẹyìn mi*)

Nínú àyọlò orin Kólá Olóoru òkè yíí tó sáfihàn àpẹẹrẹ nípa ẹka èdè Yorùbá Ìlorin, mọ tó wà ní ilà kejì yẹn yẹ kó jẹ mo to bá jẹ Yorùbá àjùmòlò ni. Ẹwẹ, ní ilà kẹrin, mo fẹẹ lọ rée sẹbẹrẹ ló yẹ kí mọ fẹẹ lọ lèé sẹbẹrẹ yẹn jẹ. Mo yírapadà sí mọ nígbà tí rée náà yírapadà sí lèé. Ní ilà karùn-ún o náà tún di ọ, nígbà tí ẹé nínú gbólóhùn ilà kẹfà yẹ ko jẹ kí nínú Yorùbá àjùmòlò. Ní ilà kejo tó parí náà, o ló di ọ nígbà tí ọrọ tó yẹ kó jẹ yòò họra di yọọ họra nínú èdè Yorùbá Ìlorin.

Síwájú sí i, tí a bá tún wo àpẹ̀ẹ̀rẹ̀ orin Dadakúàdà Àrẹ̀mú Òsé tó wà ní isàlẹ̀ yíí, nínú Yorùbá àjùmòlò, ‘forí wọ̀nrí’ ló yẹ kí ipèdè nàà jẹ́, sùgbón bó ẹ̀ hán nínú orin nàà ní ‘ferí wọ̀nrí’ nítórí wí pé erí ní wọ̀n máa ń pe orí nítórí àdálú èdè tó ti ẹ̀lẹ̀ láàrin èyà gbogbo tó kórajọ̀ di Ìlòrin. Àpẹ̀ẹ̀rẹ̀ òhún ló lọ̀ bá yíí:

Olúṣọ̀lá o ò ẹ̀é bá ferí wọ̀nrí
 O ò ẹ̀ é bá fẹ̀sẹ̀ wọ̀nsẹ̀
 Sàràkì oò ẹ̀ é bá díje
 Gbogbo àwọ̀n tó fara wé Sàràkì
 Wọ̀n ti dońgbèsè (Orin dàdàkúàdà Àrẹ̀mú Òsé, *E má wulẹ̀ Jampata mọ̀*)

Àpẹ̀ẹ̀rẹ̀ míràn láti inú àyọ̀lò orin bẹ̀nbe/àlùgẹ̀tá Ìsmaílà Àtándá tí àkọ̀lẹ̀ rẹ̀ ń jẹ́ Àpónlẹ̀ *Oba Wa* ló tún lọ̀ bá yíí pé:

Àwa la nìhàhín to fi dókè Asà
 Àwa la nìhàhín tó fi dókè Asà
 Níbi tó wù wa lá le jó dé o.
 Agara ò ní dá wa

Nínú àpẹ̀ẹ̀rẹ̀ orin bẹ̀nbe/àlùgẹ̀tá òkè yíí èwẹ̀, ‘nìhàhín’ tó hánde ní ilà kínní yẹ̀n jẹ́ ipèdè Yorùbá Ìlòrin, tó bá ẹ̀ Yorùbá àjùmòlò ní, nìhà iyín, nìlẹ̀ yíí, tàbí ládùùgbò yíí ló yẹ́ kó jẹ́. Àwọ̀n Ìlòrin ló máa ń sáábà lo nìhàhín.

Ní ilú Ìlòrin, erí ní wọ̀n máa ń pe orí tí wọ̀n bá ń sọ̀rò, èyí nàà farahàn nínú orin ẹ̀wẹ̀lẹ̀ Ìyáládùkẹ̀ kan tó pe àkọ̀lẹ̀ rẹ̀ ní *Gbọ̀kọ-gbọ̀kọ* èyí tó lọ̀ bayíí pé:

Lílẹ̀: Ẹ̀ dáwó erí jọ
 Ẹ̀ fẹ̀lẹ̀ múyàwó o
 Ègbè: Ẹ̀ dáwó erí jọ
 Ẹ̀ fẹ̀lẹ̀ múyàwó o

Tí olówo kan tàbí gbajúmọ̀ kan bá máa ń nàwó dáadàa fún olórin ọ̀kúnrin ní Ìlòrin, ọ̀kọ̀ mi tàbí ọ̀kọ̀ wa ní wọ̀n máa ń pe irú ẹ̀ni bẹ̀e nítórí ànfààní ara ẹ̀, èyí nàà hán nínú àpẹ̀ẹ̀rẹ̀ orin Jáígbadé isàlẹ̀ yíí tó ní:

Àtìgbà tí Àlàbí ti ń ẹ̀ Lọ̀yà
 Lọ̀kọ̀ mi ti ń nàwó
 Kó tó wáa di adájọ̀ nílá nílá.
 Ọ̀rẹ̀ àwọ̀n Àmòrì onlá Gòòbírí (Orin dàdàkúàdà Jáígbadé Àlàò, Àbòdẹ̀ Amérikà)

Ní ilà keji àyọ̀lò orin òkè yìí ló ti lo “Lọkọ mi ti n nàwó”. Ní ilà kẹta èwẹ̀; ñlá ñlá tó wà nìbẹ̀ jẹ̀ ipèdè àwọn Ìlọ̀rin, dípò kí wọn pe ñlá ẹyọ kan nínú òrò, ñlá ñlá ló sáábà máa n jade lenu wọn tó sàfihàn rẹ̀ gégé bí wọn se máa n lo òrò náà. Ohun tó mú irú àwọn ipèdè wòyí jẹ̀ yọ ni wí pé òpòlòpò oríṣii èyà tó dara pọ̀ ní Ìlọ̀rin tí wọn sì ti n bá ara wọn gbé pò láti ojò tó ti pé ló mú àbájáde irú àwọn ipèdè wònyẹn jade. Kódà ó tún hàn nínú àyọ̀lò ipèdè míràn nínú orin rẹ̀ tó tún wa nísàlẹ̀ yìí tó ti tún sọ pé:

Èni tó bá fẹ̀ jiyán tó mú
 È máa l’Ajégúnlẹ̀ lọ lèé rasu
 Lódò Àtándá omọ Mònmòdù l’Ágbéyangí
 Owó ñlá ñlá lée ránsẹ̀ sí mi (Orin dàdàkúàdà Jáígbadé Àlàó, Àbòdẹ̀ Amérikà)

Níbi àpẹ̀rẹ̀ òkè yìí ní ilà kẹrin ni a tún ti rí ijeyọ̀ ipèdè ñlá ñlá lée ránsẹ̀ sí mi gégé bí àpẹ̀rẹ̀ ipèdè Ìlọ̀rin. Nínú Yorùbá àjùmòlò, “owó ñlá ló fi ránsẹ̀ sí mi” ló yẹ̀ kí ipèdè náà jẹ̀. Ní ilà kinní èwẹ̀ “tọ̀” yẹn yẹ̀ kó jẹ̀ tó nínú Yorùbá àjùmòlò, tí lèé tó wà ní ilà keji nínú àyọ̀lò orin náà yẹ̀ kó jẹ̀ rée. Àkíyèsí àti iwádií fi hàn wí pé èdè àwọn Fúlání ló nípa lóri Yorùbá àjùmòlò jù ti ipèdè Ìlọ̀rin fi ri bẹ̀. Sùgbón sá, lákòótán gbogbo àwọn èyà tó wà láti apá Àríwá orílèdè Nàìjíríà ti àjùmòjẹ̀ orúkọ tí wọn n jẹ̀ ní Ìlọ̀rin jẹ̀ ‘Gàmbàrí’ náà ni èdè tí ó jẹ̀ tí ipilẹ̀ wọn darapọ̀ tó sì bí isenupè tuntun.

Èwẹ̀ àmi ohùn máa n se iyatò láarin àwọn òrò Yoruba àjùmòlò kan àti nínú ẹ̀ka èdè tí a lè pè ní ti Ìlọ̀rin lára irú rẹ̀ ló hàn nínú àpẹ̀rẹ̀ orin kèngbè isàlẹ̀ yìí tó lọ̀ bá yí pé:

È bámi bèyá mi kó sìn mí
 Kó má sìn mí fòmọ̀ oníkèkẹ̀
 Tùnà àsírí lomọ̀ oníkèkẹ̀
 Afúnni-n-tọ̀fọ̀ró-gba-sílè-kan o.
 Èmi ò yan àlẹ̀ tí ó gbàborùn mi. (Orin Kèngbè, Ásiàtá Oláídé Ráfù)

Nínú ilà kẹta àpẹ̀rẹ̀ orin kèngbè òkè yìí ni a ti rí òrò “Tùnà àsírí”. Tó bá se Yorùbá àjùmòlò ni, “Tùnà àsírí” ló yẹ̀ kó jẹ̀, sùgbón èdè Yorùbá Ìlọ̀rin ló fa sáábàbí tí àmi ohùn orí òrò àkókọ̀ yẹn fi yírapadà kúró ní àmi ohùn òkè àti ti isàlẹ̀ tí méjèjì sì di àmi ohùn isàlẹ̀ “Tùnà”.

Àpẹ̀rẹ̀ òrò èdè Ìlọ̀rin náà tún fara hàn nínú àpẹ̀rẹ̀ orin Agbè isàlẹ̀ yìí:

Taa ló fee joyè ñjọ̀ náà sọ̀ fún mi
 Àliú Baba Àgbà
 Lọ̀ fée joyè ñjọ̀ náà

In n fọ mótò lówó

Ìgbà tọ fọ mótò tán... (Orin Agbè, Kárikáná Àjàdí Kùrè)

Nínú àpẹ̀rẹ̀ òkè yìí nàà, “taa lówó” tó wà ni ilà kinni yẹ kó jé ‘taa lówó’, bẹ̀è ni ‘lówó’ ilà kẹ̀ta yẹ kó jé ‘lówó’. Bákán nàà ní ilà kẹ̀ta tí a ti rí ‘in n fọ mótò lówó’ yẹ kó jé ‘ó n fọ mótò lówó’ nínú Yorùbá àjùmòlò, bẹ̀è nàà sì ni “ìgbà tọ fọ mótò tán” nàà yẹ kó jé “nìgbà tọ fọ mótò tán” nínú Yorùbá káriayé àjùmòlò.

Àwọn àpẹ̀rẹ̀ àyọ̀lò orin tó tún sáfihàn èdè Yorùbá Ìlorin niwònyíí:

Bí èé bá sayé àwọn ìjọba

Ìgbà tó digbà àwọn èèbó

Eri Alágbè kan là bá máa sán konkolo

Àwa lomo Àjàdí Ògún Alágbè ní Kùrè.

Nínú Alágbè ọba Ìlorin

Àwa lelérii wọn

Bí wọn fẹ, bí wọn ọ fẹ

Wọn ó gbà n túláàsi

Òun leléri,

Òkun leléri omi (Orin Agbè Karikana Àjàdí Kùrè)

N ọ mọbi elééri yanri o o

N bá lè yan tèmi

N ọ mobi Ìsọla yanrí o o

N bá lè yan tèmi b’Ọlòhun fẹ

(Orin Ọlómọ-Ọba Ìlorin, Aláájà Sadia Èjídé)

Tí a bá sàkíyèsí àpẹ̀rẹ̀ méjèjì òkè wònyíí, láti inú orin Agbè Àjàdí Kùrè ní àpẹ̀rẹ̀ àkókọ, orin ọlómọ-ọba ni àpẹ̀rẹ̀ kejì, ọ̀rọ̀ nípa bí àwọn Ìlorin ẹ̀ máa n pe ‘orí’ ni ‘erí’ àti bí lolóri (ni olóri) ẹ̀ yírapadà di ‘leléri’ ló farahan dáadáa. Èyí tó tún farahan ni bí fàwèlì ‘o’ ẹ̀ máa n yírapadà di ‘ọ’ nínú èdè Yorùbá àwọn Ìlorin. Àpẹ̀rẹ̀ miiran tún ló lẹ̀ bá yíí:

È jáde ẹ wa wò wá

Nínú onpàkenke Ìlorin

Babátunde, in n kunrin

Àjàlá baba Gáníyù lẹ̀ sá kéké

Arórinmájeun, Àjàlá baba Áyì, baba Àjìké

Akọrin mábètejé ‘mọ̀ Sàlámi nílẹ̀ Odéjídé.

Àgbèdè n wón n ẹ̀ ńdí, iyá
 Orin n wón n kun ílée baba
 Orin má kun mí
 Íran baba mi ní í kunrun
 Afèyàn tí ò bá mọ̀ Sàlámi nle Ọ̀dẹ́jídé (Pákenke Baba Yègò Eré Agbo)

Nínú àpẹ̀ẹ̀rẹ̀ òkè yíi náà, a rí onpàkenke ní ilà keji dípò onípàkenke. Ní ilà kẹ̀ta, a rí ijẹ̀yọ̀ in n kunrin tó jẹ̀ Yorùbá Ìlọ̀rin dípò “O n kọ̀rin tó yẹ̀ kó jẹ̀ ní èdè Yorùbá àjùmòlò. Ní ilà kẹ̀rin ló ló yírapadà di lẹ̀. Àpẹ̀ẹ̀rẹ̀ tó tún fojúhàn ni ti ilà kẹ̀sàn-án tí a ti rí orin má kun mi dípò orin má kọ̀ mí. Kọ̀ ló di kun gégé bí kọ̀rin ẹ̀ di kunrin ní ilà kẹ̀ta àti ikẹ̀wáá. Ní ilà kọ̀kànlá tó parí àyọ̀lò orin náà, ò ló yírapadà di ò nínú Yorùbá Ìlọ̀rin. Àfihàn Yorùbá Ìlọ̀rin miíràn tún lo hàn nínú orin Àmòpẹ̀ Alápatà-eja tó sọ̀ pé:

Kò ní í hunmí,
 Íran babaà mi ní í kunrin
 Àmòpẹ̀ ikọ̀ ọ̀mọ̀ Àmòdù ará Alájá.

Nínú àyọ̀lò orin òkè yíi ní ilà keji, a rí ijẹ̀yọ̀ kunrin dípò kọ̀rin. Bẹ̀ẹ̀ náà ni ọ̀rọ̀ rí ti Ìlọ̀rin bá fẹ̀ pé Ìbò tí a máa n di fún àwọn olò̀sẹ̀lú, wọn a ní ‘Ìgbò’.

Lákòótán, oríṣií àṣàyàn àwọn ijẹ̀yọ̀ ipèdè tí a ṣàmúlò wònyíi pé bó tilẹ̀ jẹ̀ pé èdè Yorùbá náà ni wón n sọ̀ ní Ìlọ̀rin, síbẹ̀ àwọn àmúlùmálà kòòkan ti wà nítorí oríṣíríṣi àwọn èyà bí i Fúlání, Tápa, Gòbírí, Gwárí, Kémbé́rí àti àwọn oríṣií èyà miíràn tó ti darapò mọ̀ Yorùbá ní Ìlọ̀rin. Èyí kò sì ṣàjẹ̀jì nítòótọ̀ níbaámú pẹ̀lú tíọ̀rì itànkálẹ̀ (diffusionism) tó ṣàláyé pé tí àwọn oríṣií èyà bá ti n ṣàbápádé ara wọn, tí wọn sì n gbé papò tàbí ẹ̀ àwọn nṣkan papò, àfàyo àwọn nṣkan tuntun yóò máa ṣẹ̀lẹ̀ díẹ̀díẹ̀ nípa èdè àti àṣà láàrin ara wọn nítorí àjòṣepò tó wà láàrin wọn. Wón tún n fẹ̀ra wọn, èyí tó n mú eegun wonú ẹ̀ran, tí ẹ̀ran sì n wonú eegun.

Àyálò Èdè

Gégé bí a ẹ̀ mọ̀ pé ọ̀mọ̀ tí ayé bí ni ayé n pòn àti pé bí eýe ẹ̀ n lọ̀ ni a n sòkò rẹ̀, ọ̀pòlọ̀pọ̀ àwọn ààyè kòòkan ni àyálò èdè ti hánde nínú àwọn orin ibílẹ̀ Ìlọ̀rin lóríṣíríṣi. Èyí kò gbọ̀dọ̀ yà wá lẹ̀nu nítorí pé ibágbépo èdà wà lára ohun tó n bí orin nínú àṣà, ilú Ìlọ̀rin tí a sì n yẹ̀ àwọn orin ibílẹ̀ Yorùbá ibe wò jẹ̀ ilú tí ọ̀pòlọ̀pọ̀ onírúurú àwọn èniyàn tó jẹ̀ oríṣií èyà ti kórajọ̀ papò mọ̀ èyà Yorùbá tí ifararora wọn sì lẹ̀ wón papò di ọ̀kan-náà, tí wón fi n jẹ̀ Ìlọ̀rin. Nítorí náà, bó ti lè wù kó jẹ̀ pé èdè Yorùbá ni wón n sọ̀ tó, àṣáwọ̀ ọ̀pọ̀ àwọn àyálò èdè kò ṣàifarahàn nínú ipèdè orin ibílẹ̀ wònyen. Àwọn èdè tí ipilẹ̀ wón jẹ̀ tí Lárúbáwá,

Hausa, Fúlàní, Tápà, èdè Gẹ̀ẹ̀si àti bèẹ̀ bèẹ̀ lọ nàà ni o n jeyo nínú orin ìbilẹ̀ Ìlọ̀rin. Nínú orin Oyè Jáígbadé, a rí ibi to tún ti pedè tó lọ báyií pé:

Wágùnnù tí n bẹ léyìn rẹ
 Ọ ní í já mọ ọ lówó. (Orin Dàdàkúàdà Jáígbadé Àlàó, *Orin Oyè*)

Wágùnnù tí olórin yií ló lókè yií jẹ àyálò èdè ‘Wagon’, èyí tó tùmò sí jọlọ-jọlọ tó so mọni léyìn, tí a lè tùmò sí àwọn tí a n bó, tàbí tí a n gbọ búkáàtà lóri wọn bí omọ eni, aya eni, àbúrò eni àti àwọn miiran tó n wojú eni lóri búkáàtà wọn. Ibòmíran nínú orin oyè, ni a tún ti rí i tí olórin Dàdàkúàdà òkè yií ti tún sọ pé:

Bá n kí Mèmúna tó ni owó lówó
 Káási Madaamu,

Nínú àyọ̀lò orin òkè yií, ohun tí “Káási Madaamu” tùmò sí ni obinrin tó ní owó púpọ̀ lówó. Ète yíyá èdè ló ló fi pe Mèmúnà nàà ni “Cash Madam”.

Nínú orin Bálúù Àlàájà Àmòpé Alápatà Eja tó pe ni Ìlú Le Pípọ̀ a rí itọ̀kasi àyálò èdè nígbà tó sọ pé:

Lílẹ̀: Bísímiláhi èyàn wa
 Ègbè: Bísímiláhi èyàn wa
 Lílẹ̀: Áráamóni Ròhíímí
 Ègbè: Arámóni Ròhíímí o o o
 Áráamóni Ròhíímí
 (Orin Bálúù Àmòpé Alápatà Eja, Ìlú Le Púpọ̀)

Nínú ìpedè òkè wònyí, àyálò èdè láti inú èdè Lárúbáwá (Arab) ní èyí tó n tọ̀ka sí pé “ó n fibà fún Ọlórún Ọba kó tó máa kọrin lọ. Sókí itumò rẹ ni pé “A bèrè pẹ̀lú orúkọ Ọlọhun, Ọba Àjọkẹ ayé, Àsàkẹ ọrun.” Ìpedè yií nàà n sàfihàn àwọn Ìlọ̀rin gégé bí i Mùsùlùmi ẹ̀lèsin Ìsiláàmù. “Wàlááhi, kòsì Dókítà kan ti rágòó wo” (Orin Wàkà Àlàájì Báatimolúwásì).

Wàlááhi nínú àyọ̀lò òkè yií tùmò sí “mo fi Ọlọhun búrá’ nígbà tí Dókítà nínú àyọ̀lò orin òkè yií jẹ àyálò ‘Doctor’ tó jẹ onísẹ̀gùn òyìnbo.

Béyàn bá jẹ kásílò
 Tó rée yoré lówó
 Bírú wọn la jẹ Síamaànù
 Yọọ fàbọn yọ. (Orin dàdàkúàdà Kólá Olóoru, *Orí mi kọ má padà léyìn mi*)

Nínú àpẹ̀ẹ̀rẹ̀ òkè yíi èwẹ̀, ‘Councillor’ ni olórin yíi pè ní Káşílò ní ilà kìn-ín-ní nígbà tí ó pe ‘Chairman’ ni Síámaànù gégé bí àyálò èdè ní ilà kẹ̀ta. Kánsílò ni aşojú àwọn èniyàn rẹ̀ ní ìjòba ìbílẹ̀ nígbà tí Síámaànù jẹ̀ alága ìjòba ìbílẹ̀.

Sàràkí owó rẹ̀ lò n kúkú n ná

Taa ni yoó s’ènkúàrì rẹ̀

Olúşolá owó tabuab (Orin dàdàkúàdà Àrẹ̀mú Ọ̀şé, Má wulẹ̀ jampata mó)

Nínú àpẹ̀ẹ̀rẹ̀ orin òkè yíi èwẹ̀ ‘enquiry’ ni olórin yíi pè ní ‘ènkúàrì’ èyí tí ó tùmò sí pé kí a topinpin èniyàn tàbí kí a máa bèèrè àwọn ibèèrè kan lówó rẹ̀.

A n sọrúú wònyí lówó

Ni Náálà bá fòònù

Purofẹ̀şọ̀ Ìyàndá ní n máa bọ̀ wá l’Àmẹ̀ríkà

Íngbòyó yá mọ̀ bá rí Àliàgàn

O ní kónfírẹ̀nsì tí wọn fẹ̀ ẹ̀ l’Àmẹ̀ríkà

À á dijọ̀ lọ̀ ni

O ní pásípòtù pèlúu Físà

Yóó tẹ̀mí lówó kíakíá (Orin dàdàkúàdà Jáígbadé Àlào, *Abòdẹ̀ Amẹ̀ríkà*)

Tí a bá tún wo àpẹ̀ẹ̀rẹ̀ òkè yíi náà, fòònù tó wà ní ilà kejì jẹ̀ ẹ̀rọ̀ ibánisòrò nígbà tí purofẹ̀şọ̀ tó wà ní ilà kẹ̀ta tùmò sí Ọ̀jògbón. Kónfírẹ̀nsì tó dárúkọ̀ ní ilà karùn-un jẹ̀ ipadé-àpèrò nlá tí a bá fẹ̀ tùmò rẹ̀ sí Yorùbá taàrà. Ní ilà keje, èwẹ̀ itumò pásípòtù ni iwé irinnà tí a fi lè ẹ̀ irin-àjò̀ lọ̀ sí òkè òkun, nígbà tí Físà tí ó dárúkọ̀ náà jẹ̀ iwé àşẹ̀ iwọ̀-orílẹ̀dè miiran. Àyálò èdè ló mú kí olórin náà máa pe òrò èdè òyinbó wònyen taàràtá.

Ipa ‘Creole’ nínú Orin Ìbílẹ̀ Yorùbá Ìlòrin

Lára itumò tí a lè fún ‘Creole’ ni èdè tó jẹ̀ jáde láti ara ibáşepò èdè méjì tàbí jù bẹ̀ẹ̀ lọ̀. Ìyẹn ni pé tí iwónúwọ̀ra èdè bíi méjì tàbí jù bẹ̀ẹ̀ lọ̀ bá şẹ̀lẹ̀, èyí tí ó wá ẹ̀ àfáyo èdè tàbí àwọn ipèdè miiran là n pè ní ‘Creole’. A tún lè tú u sí èsò (èniyàn) tó tí ara ibáşepò Ọ̀yinbó aláwọ̀ fúnfun àti ọ̀mọ̀ Áfíríkà jáde àti bẹ̀ẹ̀ bẹ̀ẹ̀ lọ̀. Ohun tó ẹ̀ pàtàkì nínú ‘Creole’ ni ìyọ̀pò tàbí àjọşepò àwọn nńkan méjì láti fa odidi kan jáde. Oxford Advanced Learner Dictionary tó jẹ̀ iwé atúmò-èdè (Hornby 2010: 346) sọ̀ báyii nípa Creole pé; “a person of mixed European and African race, especially one who lives in West Indies...” (èniyàn tí ó jáde láti ara àjọşepò ìfẹ̀ láàrin òyinbó Yúróópù àti Adúláwọ̀ páápáá jùlọ̀ èyí tó n gbé ni West Indies).

Ó tún tèsiwájú nínú ìtumò yẹn nígbà tó sọ pé; “a language formed when a mixture of a European language (especially an African language spoken by SLAVES in the West Indies) is spoken as a first language” (èdè tí a ẹ̀dà nípa ibáṣepò èdè òyínbò àti tí eṣẹ̀kùkù páápáà jùlò èdè Áfiríkà tí àwọn ÈRÚ West Indies n sọ) tí wọn wá n ló gégé bí èdè àkókó). Tí a bá kíyèsí àwọn ìtumò tí Hornby fún ọ̀rọ̀ ‘Creole’ yìí, ohun tó ẹ̀ kókó tí a fẹ̀ fàyo ni pé ibáṣepò ẹ̀yà tàbí èdè méjì tàbí jù bẹ̀ẹ̀ ló ló n bí èdè tuntun.

Tí a bá wá fojúu báiyí wo àwọn orin ibilẹ̀ Ìlòrin, a ó rí i pé ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ nńkan tàbí kókó ni a lè rí fàyo nípa àwọn ipèdè tí a máa n bá padé nínú àwọn orin ibilẹ̀ Ìlòrin. Èyí rí bẹ̀ẹ̀ nítorí pé ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ àwọn ẹ̀yà ló parapò sílúú Ìlòrin tó padà ọ̀mọ̀ Ìlòrin. Ẹ̀ Yorùbá bọ̀ wọn ni ‘Ibi tí a bá n gbé nàà là á pè nílẹ̀’. Àwọn ẹ̀yà bíi Hausa, Fúlání, Gògòbírí, Tápà, Kémberí, àti bẹ̀ẹ̀ bẹ̀ẹ̀ lọ̀ tí ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ tàbí ká sọ pé gbogbo wọn jẹ̀ Mùsùlùmí ẹ̀lèsin Ìsíláàmù ni wọn kórajọ̀ sí ilú Ìlòrin tí ibágbépo ojoojúmọ̀ wọn sì n mú iyọ̀pọ̀ èdè wá tó sì padà n hàn nínú orin Yorùbá tí wọn n kọ̀ nàà.

Kódà, orin Wákà tó jẹ̀ ọ̀kan pàtàkì lára orin ibilẹ̀ wọn nílúú Ìlòrin jẹ̀ jáde láti ara ipèdè ‘wàkókí’ tó tumò sí orin lápapọ̀ lédè Hausá. Kẹ̀rẹ̀, kẹ̀rẹ̀ diẹ̀ diẹ̀ ló súnkì di orin ‘wákà’ èyí tó tún dá wá lẹ̀tò gégé bí isòrì orin kan nílúú Ìlòrin tí wọn kò lè má ló níbi gbogbo ayeye tó bá jẹ̀ ti ibilẹ̀ wọn. Orin wéré nàà láti ara ibi tí orin Fújì ti dide nàà jẹ̀ àṣà tó jẹ̀ jáde nípa kíko orin láti jí àwọn èniyàn jẹ̀ sààrì (oúnjẹ̀ idájì), lásikò ààwẹ̀ Rámadaána. Kẹ̀rẹ̀ kẹ̀rẹ̀ àṣà tó tinú gbígba ẹ̀sin àtòhúnrinwá yìí mọ̀ ti Yorùbá ló mú ipèdè wéré wá tí orin Wéré fi di èyí tí wọn fi n jí àwọn èyàn ní sààrì. Ìdàpọ̀ àṣà, ẹ̀yà àti oríṣíì èyàn ló bí i.

Síwájú sí i, àwọn ipèdè bí faa, erí, káú, tọ̀, aáyédé, eléri, inkan, lọ̀ lèè àti bẹ̀ẹ̀ bẹ̀ẹ̀ lọ̀ tó bí ohun tí a lè má pè ní ohun tó Ẹ̀fihàn èdè àdúgbò Ìlòrin ló jẹ̀ pé ọ̀rọ̀ nípa ‘Creole’ yìí ló bi i. Orin kan tún wá tí wọn máa n kọ̀ nílúú Ìlòrin tí a sàwárí rẹ̀ tí wọn n pè ní orin ‘Ìyá-mi-lólóló’ èyí tó ti fẹ́ maa dikàsi báiyí. Orin yìí nàà jẹ̀ orin tí àwọn ọ̀mọ̀dé máa n kọ̀ ní Ìlòrin páápáà jù lọ̀ ní àsikò ààwẹ̀ Rámadaána tí ọ̀dún bá súnmólé. Lẹ̀yìn tí wọn bá kírun Aásámu tó máa n wáyé lásikò ààwẹ̀ tan ni àwọn ọ̀dòmọ̀kúnrin kéékèkè máa n kọ̀rin yìí. Wọn máa n sáábà lu ilú sákàrà, pángolo, ìgò àti àwọn onírúurú nńkan tí ọ̀mọ̀dé lè lù láti fi adùn sí orin nàà. Wọn á máa kọ̀rin yìí ní ojúlé-sí-ojúlé ládúgbò kóowá wọn, tí àwọn àgbààgbà yóò sì máa bunn wọn lówó, nípa bí wọn tí n mú alé ààwẹ̀ dùn nàà.

A lè pe orin yìí ní ajemésin Ìsíláàmù èyí tó ti di àṣà nílúú Ìlòrin, sùgbón tó jẹ̀ pé ẹ̀ẹ̀kan lódún láàrin oṣu kan gbáko tí àwọn Mùsùlùmí bá n gba ààwẹ̀ Rámadaána ló máa n wáyé. Tí a bá wo orúkọ̀ irúfẹ̀ orin yìí – ‘Ìyá-mi-lólóló’, láti ara ‘láláhà ilà láhù’ èyí tí ó tumò sí “kòsì ọ̀ba kan àyafi Ọ̀lòhun ‘Àlááhù’ tí Mùsùlùmí gbàgbọ̀ ni ó ti jẹ̀ jáde. Àkíyèsí wa ni pe tí a bá n sọ̀rọ̀ nípa ‘Creole’, láti ara ibáṣepò èdè Lárúbáwá tí wọn fi kọ̀ iwé mímọ̀ Àlùkùràání èyí tó jẹ̀ iwé tí Mùsùlùmí n tẹ̀lẹ̀ ni èdè nàà, èyí tó wa ròpọ̀ mọ̀ èdè Yorùbá tí wọn fi ẹ̀ àfayọ̀

‘Lóilòò’ láti ara ‘Láilàhà’ tí wọn ní pe orin náà. Ìdí tí wọn fi ní pe orin náà ní iyá mi lóilòò náà ni pé gbólóhùn yíi ni wọn fi máa ní bèrè orin náà kí wọn tó máa sàdúà wọn lọ tí yòò sì máa bí owó jáde fún wọn. Ìbásepò èdè Lárúbáwá àti èdè Yorùbá hàn gbangba nípa ohun tó bí orin yíi, nítorí náà ni a fi mú àpẹrẹ orin yíi, náà wá lára ipa tí ọrò ‘Creole’ kó nínú orin ibílẹ̀ Ìlọrin. Tí a bá wa wò ó dáadáa, a ó rí i pé ibágbépò èdà àti isalábápádé àwọn èdè àti àṣà tí kò jọra wọn tẹ̀lẹ̀ máa ní ṣokùnfà n̄kan tuntun jáde irú èyí tí ó hàn nípa bí a ṣe le sọ pe ọrò nípa ‘Creole’ kó ipa pàtàkì lórí orin ibílẹ̀ Ìlọrin.

References

- Beier, H.U àti Gbàdàmọ̀ṣí, C. (ed.) (1959). *Yorùbá Poetry*. London: Cambridge University Press.
- Hornby, A.S. (2000). *Oxford Advanced Learners' Dictionary of Current English*. Oxford: Oxford University Press.
- Jimoh, L.A.K. (1994). *Ìlọrin: The Journey So Far*. Ìlọrin: Atoto Press Ltd.
- Ògúnymí, A. (1998). *Ìwé Ìṣowólò-èdè*. On-dó: Complete Computer Services.
- Ọlátúnjì, O. O. (1984). *Features of Yorùbá Oral Poetry*. Ìbàdàn: University Press Ltd.
- Ọpẹ̀fẹ̀yítimí, J.A. (1997). *Tiọ̀rì àti Ìṣowólò-èdè*. Ọ̀soḡbo: Tanímèhìn-Ọ̀la Press.
- Preminger (et al) (1974). *Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*, Princeton New Jersey: Princeton University Press.
- Bákàrè, A. (2007). “Ìtupalẹ̀ Ewì Ọ̀dún Ọ̀ba Ní Àwọn Ìlú Ajórúkomọ̀-Òwu”. M.A. Thesis, Department of Linguistics and African Languages. Ọ̀báfẹ̀mi Awólọ̀wọ̀ University, Ilé-Ife
- Beier, H.U. (1956). “Yoruba Vocal Music”, *Journal of the African Music Society*, Vol. 1, No. III, pg. 23-28.